

SEIKKO ESKOLA

Professori Ylikangas ja talvisodan rauha

Professori Seikko Eskolan argumentaatio talvisodan rauhan taustaa koskevaan problematiikkaan.

■ Professori Heikki Ylikangas kysyy (*Haik* 4/03) onko mahdollista ”tutkimuksellisesti kelvollisilla perusteilla” kiistää hänen tulkintansa niistä syistä, joilla Suomi teki rauhan talvisodassa. Pyydän esittää muutaman sellaisen.

Ylikankaan koko todistelu perustuu siihen, että pääministeri Risto Ryti ja ulkoministeri Väinö Tanner (toisin kuin muut hallituksen jäsenet) uskoivat Saksan voittoon. Ryti oli Ylikankaan mukaan sitonut Suomen politiikan Saksaan jo joulukuussa 1939. Mutta hän katsoo, että lopullisesti vaa’an kallisti marsalkka Göringin ilmoitus professori T. M. Kivimäelle 22.2.40. Ja kaiken edellytyksenä oli heidän käsityksensä, että voitto lopulta on Saksan.¹

Ryti uskoi länsivaltojen voittoon

Mutta juuri olettamus, että Ryti olisi uskonut Saksan voittoon, ei näytä pitävän paikkaansa ainakaan ennen Saksan voittoa länsirintamalla keväällä 1940. Mitään sellaista mainintaa sen enempää Rytin kuin Tannerin uskosta Saksaan ei Ylikankaan esittelemissä lähteissä näytä tältä ajalta olevan. Päinvastoin oikeusministeri J. O. Söderhjelm merkitsi 12.2.40 päiväkirjaansa, että hallituksen ulkoasianvaliokunnan kokouksessa Ryti oli hänelle sanonut uskovansa itsekin, että länsivallat voittavat sodan, ”mutta milloin? Mitä sinä aikana olemme menettäneet”.²

Kaikkein painavin todiste siitä, että Ryti ei uskonut Saksan voittoon saadaan kuitenkin

1. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/03 s. 575; Heikki Ylikangas (2001) *Tulkintani talvisodasta*, mm. 201–02, 237–47.

2. Ohto Manninen–Kauko Rumpunen (2003) *Murbenäytelmän vuorosanat*, Helsinki: Edita, 188.

kin hänen keskustelustaan J. O. Söderhjelm-
min kanssa 8.4.40. Siis päivää ennen kuin
Saksa hyökkäsi Norjaan ja Tanskaan. Söder-
hjelm ei enää kuulunut Rytin 27.3. muodos-
tettuun uuteen hallitukseen, eikä sen täh-
den enää pitänyt säännöllistä päiväkirjaa.
Mutta 12.4. hän on tehnyt laajoja merkin-
töjä edellisiltä päiviltä ja toteaa niissä:

Jag hade ännu en annan sak att förelägga
Ryti. Hade funderat ut att något skulle göras
för att hålla uppe västmakternas intresse för
oss. Nu äro vi i smöret, men hur länge. Man
är bitter över att Skandinavien gör intet för
västmakterna. Småningom sjunker vi, som
intet kan göra, till samma nivå i engelsmän-
nens ögon. En frivillig trupp härifrån skulle
demonstrera att vi vill arbeta för de alliera-
des seger och betrakta denna som en
livsbetingelse för oss (*vilket den ännu är,
anmärkte Ryti*) (kurs S.E.). Truppen behöv-
de inte vara stor, men den skulle säkert
väcka starka känslor hos engelsmännen och
kunna få praktiska följder. Vi kunde varken
utrusta eller betala, men det kunde Eng-
land. Man kunde sikta på en bataljon,
åtminstone från början. Regeringens
medverkan behövdes 1) privatim som
princip, jag ville ej göra något som reger-
ingen ogillade, 2) för bestämmande av
värvningens form 3) för utresestillstånd. Jag
hade tidigare talat med Laurin Z.(illiacus)
som var entusiastisk och trodde på att ett
dyligt fäste skulle betyda mycket i England.
*Ryti anslöt sig helt, ville tala med M-beim
och Walden och skulle återkomma sedan*
(kurs. S.E.). Min avsikt var att därefter
resonera med engelska ministern. Nu har
detta akt naturligtvis torkat in (Saksan
hyökättyä Norjaan, S.E.).³

Siis kuukausi Moskovan neuvottelujen jäl-
keen Ryti piti länsivaltojen voittoa Suomen
elinkysymyksenä ja oli valmis näiden myö-
hemmän tuen saamiseksi lähettämään suo-
malaisen pataljoonan brittien käyttöön –
kuten myöhemmin tehtiin Saksan kanssa.
Tämä pääministerin luottamuksellisessa kes-
kustelussa oman äskeisen hallituksensa mi-
nisterille ja hengenheimolaiselleen esittämä
arvio osoittaa, että hän uskoi länsivaltain

voittoon. Saksan voittoon hän ei voinut us-
koa, koska oli valmis lähettämään joukko-
ja vastapuolen tueksi taatakseen myötätun-
non rauhanteossa. On sen vuoksi vaikea
uskoa, että hän helmikuun lopulla olisi aja-
tellut toisin. Tätä käsitystä tukee sekin, että
Rytillä oli hyvät suhteet englantilaiseen
pankkimailmaan ja että hän oli englantilais-
mielinen.

Ylikangas sanoo, että ”Suomi noudatti
saksalaisuuntausta johdonmukaisesti myös
rauhanteon jälkeen ja jo ennen Saksan
hyökkäystä Tanskaan ja Norjaan”. Tätä väi-
tettä on vaikea ymmärtää. Suomihan pyrki
ensin puolustusliittoon Ruotsin kanssa, ja
vasta Neuvostoliiton estettyä sen alkoi
orientaatio Saksaan. Kun Ylikangas väitteensä
perusteluksi korostaa ulkoministeriksi
Rytin toiseen hallitukseen tulleen Rolf Wit-
tingin Saksan-ihailua, Rytin luonnehdinta
uudesta ulkoministeristä on mielenkiintoi-
nen, kun herrat 30.3. kävivät läpi uutta mi-
nisteristöä: ”Om Witting sade han att han
hade två förtjänster: var ej engarerad på nå-
gondera sidan av storpoltiken och kunde
hålla inne med hemligheter”. – Viimeksi-
mainitun ominaisuuden anglosaksismieli-
nen Söderhjelm dementoi, mutta ei protes-
toinut Wittingin suurpoliittista puolueetto-
muutta vastaan.⁴ Vielä enemmän puhuu se,
että Ryti ja Mannerheim olisivat halunneet
ulkoministeriksi englantilaismielisen G. A.
Gripenbergin, mutta tämä kieltäytyi.

Kivimäen informaatio ja päätös pyrkä rauhaan

Ylikankaan teoriansa tueksi esittämä väli-
rauha-argumentti voidaan mielestäni tulki-
ta toisinkin, ja juuri sen tähden että se esi-
tettiin jo 25.2., siis paljon ennen rauhan-
neuvotteluja. Moskovan rauhahan oli kansain-
välisoikeudellisesti todellinen rauha, eikä
mikään välirauha. Mutta tämä sen luonne
ei ollut esillä vielä silloin, kun ”välirauha”
ensin kerran hallituksessa mainittiin. On
todennäköistä, että suomalaisten poliitikko-
jen, kuten aikalaisten muuallakin, käsityk-
senä oli, että sota päättyisi yleiseen rauhan-
konferenssiin, kuten Versailles'ssa 20 vuot-
ta aikaisemmin, ja että Suomenkin ”välirau-
ha” otettaisiin silloin uuteen käsittelyyn.

Tanner ilmoitti hallituksen ulkoasiainvaliokunnalle Neuvostoliiton ehdot 23.2.⁵ Niiden ”minimiehdot” olivat samat kuin sitten Moskovassa toteutuneet. Tanner ja Ryti eivät torjuneet näitä ehtoja. Tanner ja Paasikivi näyttävät olleen valmiit toimimaan niiden pohjalla. Edellinen sanoi suostuvansa lykkäykseen, jos armeija ilmoittaa rintamien pitävän, muuten ei. Ryti totesi että ennen päätöstä on hankittava selvitykset Ruotsin, Norjan ja länsivaltain avusta. Saksasta hän ei puhunut mitään.

Ylikangas ei näytä panevan kovinkaan suurta painoa katastrofaalisesti heikentyneelle tilanteelle rintamilla, mistä pää- ja ulkoministeri olivat hyvin tietoisia.

Suomen hallitus pyrki rauhaan kaoottisessa tilanteessa sekavan ja ristiriitaisen informaation varassa. Ylikankaan mukaan ”päivämäärä 25.2. merkitsi jyrkkää muutosta Tannerin ja Rytin suhtautumisessa rauhan- ehtoihin” ja syynä oli Kivimäen Berliinistä tuoma informaatio. Kuten edellä huomautin, ainakaan Tannerin osalta näin ei ollut. Hän oli ollut Moskovon ehtoihin taipumisen kannalla jo aikaisemmin.

Ylikankaan kirjassa ja puheenvuorossa koko todistelu perustuu siihen, että Rytin ja Tannerin tiedossa hallituksen istunnossa 25.2. oli Göringin ilmoitus odotettavissa olevasta Saksan ja Venäjän sodasta. Kivimäki oli valtioneuvoston istunnossa ensi kerran vasta 28.2. Hän ei ollut vielä istunnossa 25.2. vaan Berliinissä, eikä hän ollut voinut ilmoittaa keskustelustaan Göringin kanssa, sillä pääministerin ilmoituksen mukaan (23.2.) ”Häntä oli kehotettu viipymättä matkustamaan Ruotsiin, koska Saksasta ei uskalla puhelimitse keskustella niin salaisista asioista”. Kivimäki ei kuitenkaan päässyt silloin vielä Ruotsiin vaan Tanner totesi hallituksen kokouksessa 25.2., että hän ”istuu kulkuyhteyksien keskeytymisen takia vielä Berliinissä”. Hän oli tosin lähettänyt sieltä 25.2. sähkösanoman keskustelustaan Göringin kanssa, mutta siinä ei puhuttu mitään Saksan ja Neuvostoliiton suhteista, ei silloisista eikä tulevista.⁶

Kirjassaan Ylikangas kuitenkin sanoo pääministerin ilmoittaneen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa, että Kivimäki soittaa

seuraavana päivänä, eli 24.2. ja toteaa: ”Ilmeisesti Kivimäki soittikin, mutta hän lähetti lisäksi salakielisen sähkeen, joka tietenkin oitis suurella kiireellä avattiin.” Tässä salasähkeessä olisi ollut se Göringin informaatio ”lähdemme sotaan Venäjää vastaan”, joka käänsi Tannerin ja Rytin ajamaan rauhan tekoa. Mutta mitään lähdeviitettä tuollaiseen salasähkeeseen ei Ylikangas esittä. Lukijan täytyy päätyä siihen, ettei sitä oltu lähetettykään, koska sellaista ei ole UM:n arkistossa, eikä ministeriön poliittisen osaston päällikkö Aaro Pakaslahtikaan ollut saanut siitä tietoa. Jo tämä osoittaa, että Kivimäen/Göringin keskustelu 22.2. ei ole vaikuttanut Rytin ja Tannerin päätökseen 25.2. ryhtyä rauhantunnusteluihin Tukholmassa. Muille ministereille ei Ylikankaan mukaan salasähkeen sisältöä paljastettuakaan.⁷

Tannerin ja Rytin jyrkästi kielteinen kanta Kremlin rauhanehtojen avunantosopimukseen, koska se voisi johtaa maamme sotaan Saksaa vastaan, on hyvin selitettävissä ilman Göringin ilmoitustakin. Saksan ja Neuvostoliiton välisen ystävyyden kestämissä epäileminen oli yleistä ja luonnollista muutenkin. Tannerin huomautus, että näistä keskusteluista ei saa päästää mitään ”näiden seinien ulkopuolelle” ei lainkaan voi koskea Göringiltä saatua ilmoitusta, koska sellaisesta ei edes puhuttu. Se tarkoitti rauhantunnusteluihin ryhtymistä ja suurlähettiläs Kollontayta. Sellaisten tietojen vuotaminen voisi heikentää uupuvan armeijan taistelutahtoa.

Kun Kivimäki sitten esiintyi valtioneuvoston istunnossa 28.2. sotilaallinen tilanne oli

3. J. O. Söderhjelmin kokoelma HYK. Kansio 916 III 4 Vinterkriget och fredsprocessen 12.4.40. Professori Krister Wahlbäck selostaa suppeammin tätä merkin- tää *Hufvudstaadsbladetissa* 26.3.00. Ylikangas ei ole *Tulkintani Talvisodasta* -teoksessa käyttänyt lähteenä Söderhjelmin kokoelmaa.

4. J. O. S.:n kokoelma e. m. Vinterkriget och fredsprocessen 30.3.40.

5. Manninen–Rumpunen 212.

6. Manninen–Rumpunen 213, 221, 226.

7. Manninen–Rumpunen 213, 226; Ylikangas 194, 202. Halutessani tarkistaa, mitä tuossa ”salasähkeessä” sanottiin, minulle ilmoitettiin Ulkoministeriön arkistosta 20.1.04, että mitään salasähkettä ei Saksasta ole tullut 22.–26.2.40, vaikka se tietoyhteyksien kannalta olisi ollut mahdollista.

sellainen, että rauhan pikaisessa solmimisessa oli jo kysymys kansakunnan eksistenssistä. Hän toi Saksasta terveisiä, että jos Venäjä valtaa maan, kaikkien ihmisten on syytä mennä Ruotsiin, ”sillä maahan jäävillä ei ole mitään pelastumisen toiveita”. Rytikin korosti, että maata ja kansaa ei voida jättää alttiiksi niille vaaroille, joita maan joutuminen venäläisille merkitsisi.

Venäjän ja Saksan sodasta Kivimäki ei puhunut mitään vaan Saksan terveisinä esitti, että rauha tulisi tehdä millä ehdoin tahansa ja että oli odotettava suursodan loppua. Silloin kaikki palautettaisiin entiselleen ”voitti sodan kumpi hyvänsä”⁸. Ylikankaan teesiä tämä tosin ei vielä kaada, sillä hänen mukaansahan Göringin viestin pääasiaa ei hallituksen kahden avainhenkilön ulkopuolelle kerrottu – mutta edellä osoitin ettei sitä oltu saatu tiedoksi näillekään. Retoriikkana kuittaen Rytin toteamuksen että parempi on alkaa maan jälleenvaltaus Viipurista kuin Torniossa. On vaikea uskoa, että hän olisi pitänyt mahdollisena, että armeijamme voisi vetäytyä Ruotsiin, saisi olla siellä aseissa ja aloittaa hyökkäyksen Neuvostoliiton miehittämää maata vastaan. Olennaista oli hänen huomautuksensa, että parempi säilyttää armeija taistelukykyisenä ja maa hävityksiltä, mikä sentään saavutettaisiin rauhanehtoihin taipumalla.

Mitä vielä tarvittaisiin?

Mielestäni olen edellä ”tutkimuksellisesti kelvollisilla perusteilla” vakavasti horjuttanut professori Ylikankaan tulkintaa. Olen vedonnut lähteeseen, jolla on painava todistusvoima siitä, että Ryti ei uskonut Saksan voittoon ja että hän suorastaan piti länsivaltain voittoa Suomelle elinkysymyksenä. Vastaavaa lähdeä ei Ylikankaalla ole. Myöskään ei pidä paikkaansa hänen väitteensä, että Suomen ulkopoliitikka olisi heti talvisodan jälkeen orientoitunut Saksaan. Lisäksi Ryti, ja erityisesti Tanner, olivat valmiit hyväksymään Neuvostoliiton rauhanehdot jo ennen kuin mitään tietoa Kivimäen keskusteluista marsalkka Göringin kanssa oli saatu.

Jotta uskoisin Ylikankaan teoriaan, hänen tulisi esittää sellainen lähde, jossa Ryti ja Tanner erittelisivät motiivejaan ja sanoi-

sivat, että syynä heidän päätymiseensä rauhan tekemiseen olivat tieto ja luottamus Saksan ja Neuvostoliiton pikaiseen sotaan, jossa Suomi tulisi saamaan sodassa menettämänsä alueet takaisin. Sellaisia olisivat hyvin yksityinen aineisto, jommankumman päiväkirjamerkinnot noilta päiviltä tai kirjeet luotetuille.

Jos Göringin sanoma todella olisi ollut heille niin ratkaiseva kuin Ylikangas esittää, luulisi heidän Saksan suurten voittojen aikana syksyllä 1941, kun Neuvostoliiton kukistuminen näytti ilmeiseltä, joskus josakin tilanteessa todenneen ”tämähän oli takana, kun ajoimme läpi Moskovan rauhan”. Mutta siihen asti kuin tuollaisia lähteitä löytyy, pidän yksinkertaisimpana selityksenä rintamatilanteen romahdusmaista heikentymistä ja toivottomia näkymiä sekä sen osoittautumista illuusioksi, että Ruotsista ja lännestä saataisiin riittävän nopeasti riittävää apua.

Talvisodan rauhanteosta syntynyt keskustelu on mielenkiintoisempi historian metodien kuin itse päätöksen syyn kannalta. Ylikankaan tulkinta, että pääministeri Risto Ryti ja ulkoministeri Väinö Tanner taipuivat venäläisten rauhanehtoihin koskee nimenomaan heidän motiivejaan, siis jotain erittäin henkilökohtaista ja sellaista joka on heidän ajatuksissaan. Ylikangas itse puhuu aivan oikein ”tulkinnastaan”. Kuten olen jo todennut, missään hänen esittämissään lähteissä näet Ryti ja Tanner eivät sano sitä syytä, joka Ylikankaan mukaan sai heidät tekemään rauhan, eli Göringin ilmoitusta tulevasta Saksan-Neuvostoliiton sodasta, jonka jälkeen Suomi saisi luovutettavat alueet takaisin.

Ylikangas muodostaa pää- ja ulkoministerin motiivit niistä perusteluista, joilla nämä helmikuun lopulla suosittelivat Kremlin ehtoihin suostumista. Mutta sitä vastaan puhuvat sekä se, että Ryti uskoi länsivaltojen voittoon että se että Suomi rauhanteon jälkeen orientoitui Ruotsiin. Ratkaisevat muutokset hänen ajattelussaan olivat sitten Saksan Norjan-sotaretki, Ranskan kukistuminen ja Neuvostoliiton Baltian-miehitys. Niiden jälkeen maailma oli toinen kuin talvisodan aikana.

Ylikankaan teesiä ei sen sijaan voida kumota yleisluontoisella pohdinnalla talvisodan aikaisesta kansainvälispoliittisesta tilanteesta ja suurvaltojen suunnitelmista. Onhan mahdollista, että suuressa paineessa ja kansakunnan elinehtojen ollessa luhistumassa, pää- ja ulkoministeri hetkeksi tarrautuisivat sellaiseen oljenkorteen kuin Göringin ilmoitus. Heidän aivojensa sisään ei pääse kurkistamaan. Mutta sellaisen tarrautumisen tekee epäuskottavaksi se, että ainakin Tanner jo ennen mitään Kivimäen tapaamisesta lähettämää tietoa oli valmis rauhaan Kremlin esittämällä ehdoilla. Ja kun vielä ilmenee, että Göringin ilmoittamaa tietoa Saksan ja Neuvostoliiton odotettavissa olevasta välirikosta ei Tannerilla ja Rytillä edes ollut, kun ratkaiseva päätös neuvotteluihin ryhtymisestä 25.2. tehtiin.

Motiivien ja argumenttien suhde on politiikan, ja muunkin ihmisten yhteistoiminnan, tutkimuksessa kiehtova ongelma. Motiivit ohjaavat toimijoita. Argumentit ovat niitä perusteluja, joilla saadaan toisten päät kääntymään haluttuun suuntaan. Ne eivät suinkaan ole sama asia.

Oikeastaan koko aatehistoria on kulloinkin käypien argumenttien historiaa. Ihmisellä ei toiminnassaan useimmiten ole vain yhtä motiivia. Eino Kaila totesi jo maineikkaassa *Persoonallisuudessaan*, että jokaisessa teossa purkautuu kaikki mitä vain voi, siis lukuisat samaan suuntaan vaikuttavat motiivit, eikä asianomainen ole kaikista edes tietoinen. Näin oli myös siinä prosessissa, joka vaikutti rauhantekoon talvisodassa. Jos Göringin Kivimäelle antama ilmoitus olisi tavoittanut Rytin ja Tannerin ennen näiden päätöstä ryhtyä neuvottelemaan rauhasta, se varmaan olisi vaikuttanut samaan suuntaan mihin he jo muutoinkin olivat menossa. Mutta ratkaisevaa merkitystä sillä ei olisi ollut. Kun tieto siitä sitten tuli, se oli yksi lisätekijä pyrkimyksessä solmia rauha pikaisesti. Mutta siitä huolimatta he suuntasivat Suomen politiikan kohti liittoa Ruotsin kanssa. Saksan vuoro tuli vasta, kun Euroopan sotilaallinen tilanne oli ratkaisevasti muuttunut. ■